

بررسی رابطه خلاقیت با هوش هیجانی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان لرستان در سال ۱۳۹۷

امین یوسفوند^۱، مهدی یاراحمدی^۲

^۱ کارشناس رشته علوم تربیتی

^۲ کارشناس رشته علوم تربیتی

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه خلاقیت با هوش هیجانی در بین دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان لرستان انجام شده است؛ برای تبیین نظری مسئله از نظریات حوزه خلاقیت و هوش هیجانی استفاده شده است. روش تحقیق این پژوهش کمی (پیمایش) و ابزار مورد استفاده پرسشنامه است. جامعه آماری، دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان لرستان در سال تحصیلی ۹۷-۹۸ را شامل می شود. بر مبنای طبق فرمول کوکران ۱۰۰ دانشجو معلم به عنوان حجم نمونه انتخاب شد و مطابق نمونه گیری احتمالی طبقه ای از این تعداد پنجاه دانشجو دختر و پنجاه دانشجو پسر در سه رشته علوم تربیتی، دبیری تاریخ و مشاوره انتخاب شدند. این پژوهش از پرسشنامه های استاندارد خلاقیت سلطانی و پرسشنامه هوش هیجانی بار استفاده کرده است. همچنین برای بررسی میزان ارتباط بین متغیرهای اصلی از روش همبستگی پیرسون، آزمون تی مستقل و آزمون تحلیل واریانس چندگانه از نرم افزار spss استفاده گردید؛ یافته های تحقیق نشان می دهد که بین میانگین نمره دانشجویان در خلاقیت از نظر گرایش تحصیلی مختلف با هوش هیجانی رابطه و همبستگی معناداری وجود دارد. متغیرهای خلاقیت و هوش هیجانی را در جهت مثبت پیش بینی می کند و بین دانشجویان دختر و پسر از نظر میزان هوش هیجانی و خلاقیت تفاوت معناداری وجود ندارد. استدلال مقاله براین است که با افزایش خلاقیت در دانشجویان میزان آرامش خاطر و هوش هیجانی آنان افزایش می یابد..

واژه های کلیدی: خلاقیت، هوش هیجانی، دانشجو معلم، دانشگاه فرهنگیان

مقدمه و بیان مسئله

خلاقیت از شگفتی های منحصر به فرد آدمی و از امتیازات او است که بی تردید این توان شعاعی از قدرت مطلق خلاقیت باری تعالی است که در روان آدمی به ودیعه نهاده شده است و انسان را از رهگذر همین نشانه ها به صفات خالق رهنمون می گردد. بی شک یکی از زیباترین ویژگی های انسان، قدرت آفرینندگی و یا خلاقیت او است که کمک همین ویژگی است که انسان می تواند اهداف آرمان گرایانه خود را پدید آورد و توانایی های خود را شکوفا سازد (لیلا سلیمی، خانزاده، ۱۹۸۰)

سانتروک^۱ (۲۰۰۴) خلاقیت را به این صورت تعریف کرده است: توانایی اندیشیدن درباره ی امور به راه های تازه و غیر معمول و رسیدن به راه حل های منحصر به فرد برای مسائل (به نقل از اکبر پرتابیان، رهنما و عبدالملکی، ۶۲، ۲۰۱۰).

رانکو و آلبرت^۲ (۲۰۰۶) خلاقیت شناختی، توانایی و ظرفیت برای تولید ایده ها، آثار و محصولات نو و ابتکاری را نشان می دهد به عبارت دیگر، خلاقیت موجب می شود تا فرد انطباقی جدید با شرایط و موقعیت های محیطی به گونه ای غیر مرسوم ولی مفید پیدا کند. از این رو باور صاحب نظران بر این است که خلاقیت ضمن داشتن توانایی استدلالی در درون خویش با تخیل و واگرایی همراه است. (به نقل از اکبر پرتابیان)

تونس^۳ (۲۰۱۱) خلاقیت را حداقل بیشتری دانسته و به عنوان نوعی مسئله گشایی مدنظر قرار داده است که نظر وی تفکر خلاق مختصر عبارت است از فرایند حس کردن مسائل و رفع کاستی ها، ارزیابی و آزمودن فرضیه ها، بازنگری و باز آزمایی آن ها و سرانجام انتقال نتایج به دیگران (رجایی ۵۲، ۲۰۱۱).

الوین تافلر^۴ (۲۰۱۰) پرداختن به موضوع خلاقیت از آن جهت مهم به نظر می رسد که واقعاً سهم بزرگی از جریان پیشرفت علمی - صنعتی در دنیا، دست آورد های تمدن بشری، آسایش و شکوه زندگی انسان محصول تفکر خلاقانه محسوب می شود، زیرا بدون ابداع و نوآوری، عرصه زندگی برای همه به اندازه کافی سرد و بی تحرک بوده و حیات بشر نیز خیلی بیش از این ساده و همراه با رنج و زحمت می شد. در نتیجه توجه به امر خطیر خلاقیت، دقیقاً به معنی توجه به سرنوشت زندگی اجتماعی بشر و آینده جوامع است. (به نقل از فاطمه ترابی، رضانی ۲۰۱۰)

در جوامع امروزی تلاش می شود تمام افراد به خود شکوفایی رسیده و توانایی های بالقوه خود را فعلیت ببخشند. امروزه تغییرات به شیوه خلاقیت و نوآوری برای رشد جوامع ضروری به نظر می رسد. (به نقل از سیکزنت میهالی، مولیادی ۲۰۱۱)

از مهم ترین منابع انسانی در هر جامعه می توان به دانشجویان دانشگاه فرهنگیان آن جامعه اشاره کرد. شناسایی سبک های تفکر مؤثر در خلاقیت دانشجویان فرهنگیان به منظور مهیا نمودن شرایط رشد نوآوری و ابتکار نظر این افراد حائز اهمیت است. ایجاد شرایط بروز خلاقیت و شکوفایی استعدادها از الزامات هر جامعه است، زیرا بدون داشتن تفکرات بدیع و نوآورانه، جامعه پیوسته در حال تقلید مصرف و وابستگی به سر خواهد برد. بنابراین جامعه جهت رسیدن به تولید و استقلال نیاز به خلاقیت دارند. همچنین اهمیت خلاقیت از جنبه فردی :

^۱ Santrok

^۲ Ranko&Alert

^۳ Torens

^۴ Elvin tafler

۱- عامل رشد و شکوفایی استعدادها و سوق دهنده به سوی خود شکوفایی

۲- خلاقیت و نوآوری عامل موفقیت فردی، شغلی و اجتماعی است

همچنین اهمیت خلاقیت از جنبه سازمانی : خلاقیت و نوآوری عامل پیدایش سازمان، تولیدات و خدمات ، عامل افزایش کمیت و کیفیت تولیدات و خدمات، عامل کاهش هزینه ها، ضایعات و اتلاف منابع خلاقیت عامل تحریک و تشویق حس رقابت، عامل کاهش بود و کراسی اداری عامل افزایش انگیزش کاری کارکنان سازمان، ارتقای سطح بهداشت روانی و رضایت شغلی کارکنان سازمان و... یکی دیگر از متغیرها هوش هیجانی (عاطفی) است.

هیجان، سازه ای روان شناختی است که شامل ارزیابی شناخت، انگیزه ها و موقعیت ها می شود. هیجان به عنوان یک موضوع تحقیقی ابتدا در رشته روان شناسی و بعداً در حیطه های دیگر مثل شناخت، مردم شناسی و جامعه شناسی مورد توجه قرار گرفت. (ترن^۵، ۱۹۹۸). عنوان هوش هیجانی به صورت علمی برای اولین بار در رساله ای علمی در مقطع دکتری رشته روانشناسی مطرح شد. (بار-ان، ۱۹۹۷). اولین نظریه پرداز که تعریف علمی از هوش هیجانی بیان کرد پیتر سالووی^۶ (۱۹۹۰) بود که آن را نوعی از پردازش اطلاعات هیجانی می داند که شامل ارزیابی درست هیجان و احساس در خود و دیگران، بیان صحیح احساس و تنظیم انطباقی احساسات است به شیوه ای که سطح زندگی بهبود یابد. هوش هیجانی به عنوان مجموعه ای از عوامل که می تواند فرد را به طرف روابط سالم و توانایی برای پاسخ به کوشش های زندگی شخصی و حرفه ای در جهت مثبت هدایت کند. (به نقل از مک مولن ۲۰۰۳).

گلمن^۷ (۱۹۹۸) معتقد است، هوش هیجانی شامل توانایی ما برای حل مشکلات هیجانی انعطاف پذیری و قبول واقعیت می شود. بر اساس مطالعات دانیل گلمن در بهترین شرایط همبستگی اندکی (۷٪) بین هوش عمومی و برخی از ابعاد هوش هیجانی وجود دارد، به طوری که می توان ادعا کرد و آن ها عمدتاً ماهیت مستقل دارند. وقتی افراد دارای هوش عمومی بالا در زندگی تقلا می کنند و افراد دارای هوش متوسط به طور شگفت انگیزی پیشرفت می کنند، شاید بتوان آن را هوش هیجانی بالای آنان دانست.

بار-ان^۸ (۲۰۰۰) مدلی چندعاملی برای هوش هیجانی تدوین کرد و هوش هیجانی را نظامی از مهارت ها و کارایی های مشخص دانست که بر توانایی های او برای موفقیت با بحران و رویارویی های محیطی تأثیر می گذارد. او با معرفی ۱۵ بعد هوش هیجانی (عاطفی) مدعی شد که هوش هیجانی مهارت های هیجانی و اجتماعی در طی زمان رشد می کنند و می توان از طریق آموزش و برنامه های اصلاحی و درمانی آن ها را افزایش داد.

برخی دیگر از پژوهش گران، هوش هیجانی را یک سازه انعطاف پذیر می دانند و معتقدند با آموزش های لازم و مقتضی به صورت مستقیم و غیرمستقیم می توان هوش هیجانی را در افراد افزایش داد و موجب رشد و شکوفایی آن ها شد. (لاتیمر^۹، ۲۰۰۷)

^۵ Teren

^۶ Salvy

^۷ Golmen

^۸ Bar-en

^۹ Latimer

با این تعریف هایی که از نظر متخصصان ارائه شد این سؤال پیش می آمد که آیا هوش هیجانی با خلاقیت که یکی از انواع تفکر بوده و رفتاری است که از فرد سر می زند دارای همبستگی است یا خیر؟

گلمن (۱۹۹۸) معتقد است می توانیم با شناسایی پایه های هوش هیجانی و آموزش به افراد، توانایی درک خود، مقاومت و کنترل احساسات خود را افزایش دهیم و در ابعاد مختلف رشد در بعد شناختی، هیجانی، اخلاقی و اجتماعی تغییرات زیادی ایجاد کنیم.

پیرامون رابطه هوش هیجانی و خلاقیت، آوریل^{۱۰} (۲۰۰۷) معتقد است هوش هیجانی مؤلفه ای همگراست که بر مبنای آن، فرد علاوه بر درک و فهم باورها، قواعد و معنا دادن به هیجان ها قادر است ارزیابی صحیح از موقعیت داشته و احساسات خود را به خوبی ابراز کند. پاسخ هیجانی و احساسی ابراز شده اگر مطابق با سنت ها و قواعد پذیرفته شده فرهنگی نباشد نوعی واگرایی است که اگر پیامدهای مثبت و سازنده داشته باشد خلاقیت هیجانی محسوب می شود و اگر پیامدهای منفی و آزاردهنده داشته باشد نوعی روان نژندی تلقی می شود (به نقل از هاشمی، ۳، ۲۰۱۰). به این ترتیب در راستای مسئله تحقیق این مقاله در پی بررسی رابطه بین خلاقیت با هوش هیجانی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان لرستان است.

سؤال های پژوهش :

سوال اصلی:

- آیا بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان لرستان رابطه وجود دارد؟

سوالات فرعی:

- آیا بین خلاقیت و هوش هیجانی در دانشجویان پسر و دختر دانشگاه فرهنگیان لرستان تفاوت وجود دارد؟
- آیا بین هوش هیجانی با خلاقیت در دانشجویان پسر و دختر دانشگاه فرهنگیان لرستان تفاوت وجود دارد؟
- آیا بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان رشته های دبیری تاریخ، علوم تربیتی و مشاوره دانشگاه فرهنگیان لرستان تفاوت وجود دارد؟

اهداف پژوهش :

هدف اصلی:

- (۱) بررسی رابطه ی خلاقیت با هوش هیجانی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان لرستان

هدف فرعی:

- (۱) مقایسه هوش هیجانی و خلاقیت دانشجویان دانشگاه فرهنگیان از منظر جنسیت آنان تحصیلی مختلف
- (۲) مقایسه میزان خلاقیت با رشته های
- (۳) مقایسه هوش هیجانی دانشجویان با رشته های تحصیلی آنان

پیشینه تحقیق :

وحیده عبداللهی عدلی انصار (۲۰۱۶) در مقاله ای با عنوان: ارتباط تفکر انتقادی با خلاقیت، باورهای خودکارآمدی و عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان کردستان، با روش نمونه گیری تصادفی با ابزار پرسشنامه به این نتیجه رسید که بین تفکر انتقادی عملکرد تحصیلی دانشجویان رابطه معنادار وجود ندارد. ترابی، فاطمه (۲۰۱۲) در مقاله ای با عنوان: رابطه

^{۱۰} Avril

سبک های تفکر و خلاقیت در دانشجویان استعداد درخشان، با روش نمونه گیری تصادفی و ابزار پرسشنامه به این نتیجه رسید که: بین انواع سبک تفکر و ابعاد خلاقیت همبستگی معنادار وجود دارد. امیری و پرتابیان (۲۰۱۶) در مقاله ای با عنوان: بررسی رابطه ی مؤلفه های هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان با روش نمونه گیری تصادفی خوشه ای و ابزار پرسشنامه به این نتیجه رسید که: بین مؤلفه های هوش هیجانی و خلاقیت دانشجویان در سطح آلفا ۰/۱، رابطه معنادار وجود دارد. شهرام رنج دوست (۲۰۱۴) در مقاله ای با عنوان: بررسی رابطه هوش هیجانی دبیران با تفکر خلاق دانش آموزان متوسطه با روش پیمایشی از نوع همبستگی به این نتیجه رسید که: بین هوش هیجانی معلمان و مؤلفه های آن با پرورش تفکر خلاق دانش آموزان رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد. یار محمدیان (۲۰۰۹) در مقاله ای با عنوان: بررسی رابطه بین هوش هیجانی و هوش عقلانی دانش آموزان دختر دبیرستانی شهر اصفهان با روش نمونه گیری تصادفی ساده با ابزار پرسشنامه به این نتیجه رسید که: رابطه معناداری بین هوش هیجانی و هوش عقلانی وجود دارد. یزدان آبادی و هم کاران (۲۰۱۲) در مقاله ای با عنوان: رابطه بین هوش هیجانی و پیشرفت تحصیلی در میان دانشجویان یک دانشگاه نظامی با روش توصیفی از نوع همبستگی به این نتیجه رسیده است که: بین هوش هیجانی و پیشرفت تحصیلی رابطه معنادار وجود دارد. نوفرستی و معین الغربائی (۲۰۱۱) در مقاله ای با عنوان: هوش هیجانی و خلاقیت در دانشجویان با روش نمونه برداری خوشه ای و با ابزار پرسشنامه به نتیجه رسیدند که: بین هوش هیجانی و خلاقیت رابطه مثبت معنادار وجود دارد. هیگز و هندز (۲۰۰۶) درزمینه ی رابطه ی بین ویژگی های مدیران خلاق و هوش هیجانی نشان دادند که بین این دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد.

مبانی و چارچوب نظری

در طول تاریخ، اندیشمندان مختلفی سعی بر تعریف، تعیین صفات و تشخیص ابعاد خلاقیت داشته اند که هریک از آنان ابعادی از آن را مورد بررسی قرار می دهند. در این قسمت، دیدگاه های نظری مرتبط با خلاقیت مورد بررسی قرار می گیرد: خلاقیت از جمله مسائلی است که درباره ی ماهیت و تعریف آن تاکنون بین محققان و روان شناسان توافق به عمل نیامده است به طوری که می توان گفت یکی از مفاهیم پیچیده مربوط به انسان است که ارائه تعریف روشن، بدون ابهام، دقیق و مورد پذیرش اکثریت روانشناسان و مربیان تعلیم و تربیت از آن مشکل می باشد.

به لحاظ لغوی در زبان انگلیسی، ریشه واژه خلاقیت عبارت لاتین *Greate* است که در فرهنگ های واژگان به گونه های متفاوتی تعریف شده است. از جمله در فرهنگ واژگان ماکاری، خلاقیت به معنای تکامل فکر یا تخیلات فرد، به شکل اختراع و ابداع معنا شده است. در فرهنگ و بستر، خلاقیت توانایی یا قدرت ایجاد محصول نوین، از راه به کارگیری قدرت تصور و تحلیل ذکر شده است (به نقل از هاریس، ۱۹۹۸).

اکثر روانشناسان در این مطلب توافق دارند که خلاقیت به دستاوردهای تازه و ارزشمند اشاره دارد (ویسبرگ، ۱۹۹۲). آیزنک (۲۰۰۰) معتقد است خلاقیت فرآیند روانی می باشد که، منجر به حل مسئله، ایده سازی، مفهوم سازی، ساختن اشکال هنری، نظریه پردازی و تولیداتی می شود که بدیع و یکتا باشند (به نقل از طاووسی ۱۳۹۲). فرهنگ توصیفی اصطلاحات روانشناسی: "تفکر خلاق تفکری است که مشخصه اصلی آن توانایی کنار گذاشتن فرض های غیر لازم و زایش افکار اصیل است" (برونو، ۱۹۹۲).

استیفن رابینز (۱۹۹۱): "خلاقیت به معنای ترکیب ایده ها در یک روش منحصر به فرد یا ایجاد پیوستگی بین ایده هاست" (به نقل از طالب زاده و انوری، ۱۹۹۷).

- استین، پارس و هاردینگ (۱۹۶۲): "خلاقیت همان چیزی است که به ایجاد یک کار جدید منجر می شود، که در زمانی به عنوان یک چیز قابل دفاع یا مفید یا خشنود کننده مورد قبول گروه قابل توجهی قرار گیرد". (به نقل از طالب زاده و انوری، ۱۹۹۷)

- مدنیک (۱۹۶۲): "خلاقیت عبارت از سازمان دادن به عناصر همخوانده به صورت ترکیبهای جدیدی است که به خواسته های خاص پاسخ می دهند یا اینکه به گونه ای مفید هستند". (به نقل از افضل السعادات حسینی)

- استرنبرگ (۱۹۸۹): "خلاقیت ترکیبی از قدرت ابتکار، انعطاف پذیری و حساسیت در برابر نظریاتی که یادگیرنده را قادر می سازد خارج از نتایج تفکر نامعقول به نتایج متفاوت و مولد بیندیشد که حاصل آن رضایت شخصی و احتمالاً خشنودی دیگران خواهد بود" (به نقل از کفایت، ۱۹۹۵).

- لوتانز (۱۹۹۲): "خلاقیت به وجود آوردن تلفیقی از اندیشه ها و رهیافت های افراد و یا گروهها در یک روش جدید، است" (به نقل از انوری، ۲۰۰۷).

- فرانکن (۲۰۰۵): "خلاقیت رویکرد خلق یا تشخیص ایده ها و احتمالاتی است که در حل مسئله یا در ارتباطات انسانی و سرگرم کردن خود و دیگران مفید است" وی اضافه می کند که برای خلاق بودن، افراد باید قادر باشند که مسائل را از دیدی تازه بنگرند، احتمالات و جایگزینهای بدیع خلق نمایند (به نقل از همتی، ۲۰۰۹).

- هالپرن: خلاقیت توانائی شکل دادن به ترکیب تازه ای از نظرات یا ایده ها برای رسیدن به یک نیاز یا تحقق یک هدف می باشد" (به نقل از نگین برات، ۲۰۰۴).

- تورنس (۱۹۷۳): "خلاقیت عبارت است از حساسیت به مسائل، کمبودها، مشکلات و خطاهای موجود در دانش، حدس زدن، تشکیل فرضیه هایی درباره این کمبودها، ارزشیابی و آزمایش این حدس ها و فرضیه ها و احتمالاً اصلاح و آزمودن مجدد آنها و در نهایت نتیجه گیری". تورنس که تحت تأثیر چهارچوب نظری گیلفورد است خلاقیت را مرکب از چهار عامل اصلی می دانند که عبارتند از:

۱- سیالی: توانائی تولید تعداد بی شماری ایده در قالب تصویر با فرض پاسخ و عقیده در مورد آن.

۲- ابتکار: توانائی تولید ایده هایی که از ایده های عادی و رایج متفاوت است.

۳- انعطاف پذیری: توانائی تولید انواع گوناگون و متنوع ایده ها در قالب تصویر و ارائه راه حل های نو.

۴- بسط: توانائی اضافه کردن جزئیات یا تکمیل ایده های تصویری (به نقل از کفایت، ۱۹۹۳).

به زبان ساده می توان گفت: "خلاقیت عبارت است از به کارگیری توانائی های ذهنی برای ایجاد یک فکر یا مفهوم جدید". از مضامین بکار گرفته شده در تعاریف فوق چنین برمی آید که اولاً ماهیت خلاقیت به چگونگی تفکر انسان و نتیجه آن بستگی دارد و ثانیاً مشتمل بر یافتن راه ها و روش های جدید و مؤثر هست. بنابراین بدون وجود سه ویژگی اساسی:

۱- ذهنی بودن

۲- نو بودن

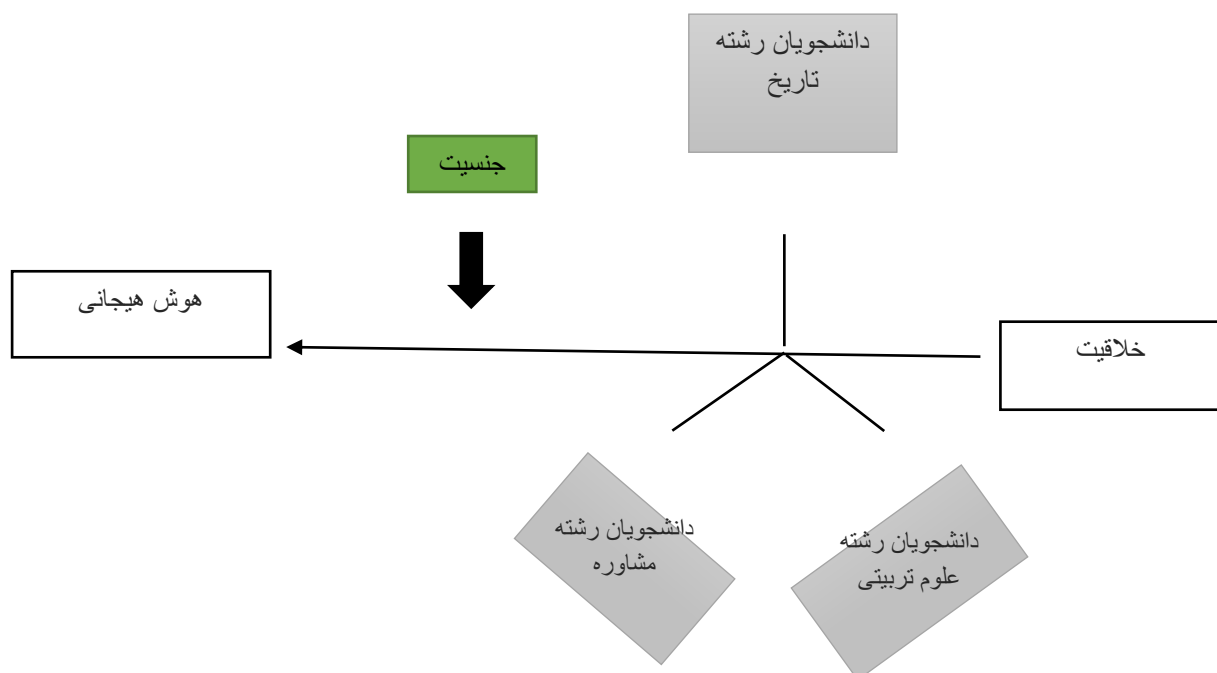
۳- مؤثر بودن

نمی توان لفظ خلاقیت را بر یک فرآیند و فعالیت ذهنی و یا عملکرد اطلاق نمود.

مبانی نظری هوش هیجانی در نظریات روانشناسی :

تاکنون بحث های متفاوتی در مورد چیستی هوش مطرح شده است و نظریه های متعددی در پاسخ به این پرسش ها که آیا یک توانایی کلی است یا مجموعه ای از توانایی ها؟ و یا اینکه آیا هوش ذاتی است یا می توان آن را آموخت شکل گرفته است. فیلسوفانی چون افلاطون، ارسطو و دکارت و کانت علاقه مند به موضوع هیجانات و در تفکر و رفتار بودند. افلاطون عقیده داشت که هیجانات، جنبه ابتدایی و حیوانی انسان هستند و یا عقل و منطق ناسازگارند (به نقل از رجایی ۲۰۰۷). فروید نظریه پرداز روانکار معتقد است که هیجانات تفکر منطقی را تصنیف می کند و آرتور کاستلر اظهار کرد که ناتوانی ما در آگاهی به واکنش های هیجانی، خشم و کنترل آن ها به علت بروز اشکالاتی در رشد سلسله اعصاب مرکزی و دوران جنینی می باشد که خود ناشی از یک اشتباه تکاملی است و جنبه های حیاتی نوع انسان را تهدید می کند. در سالهای ۱۹۶۹-۱۹۰۰ هوش و هیجان به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفتند و هوش به عنوان توانایی استدلال انتزاعی در نظر گرفته شد. دیدگاه های متعددی نیز در این زمینه به وجود آمد به بعضی از نظریه پردازان، هوش را توانایی منحصر به فرد برای یادگیری دانستند و بعضی دیگر معتقد بودند که افراد در زمینه های مختلف، توانایی های گوناگون دارند عده ای از محققان هوش را به عنوان یک کل تعیین کردند و عده ای دیگر مطرح کردند که هوش مجموعه ای از توانایی ذهنی جداگانه است که کم و بیش مستقل عمل می کند. طی سالهای ۱۹۹۰-۱۹۲۰ پژوهشگران زیادی در پی شناسایی هوش هیجانی بودند. در سال ۱۹۲۰ ثرندایک (روانشناس رفتارگرا) در دانشگاه کلمبیا از عبارت (هوش اجتماعی) برای توصیف مهارت سرکردن با دیگران استفاده کرد. او توانمندی های اجتماعی را یکی از عنصرهای مهم هوش میدانست. (هوتز واشتنبرگ، ۲۰۰۱، به نقل از سپهریان آذر). کرانباخ (نظریه کرانباخ) عقیده داشت که هوش هیجانی را نمی توان تعریف کرد و اندازه گیری هم نشده است. در سالهای ۱۹۸۰ شکافتهایی در تجزیه و تحلیل ماهیت هوش ضد ظاهر شد به این ترتیب دیدگاه های جدید هوش شناختی سنتی را به چالش کشیدند و بیشتر روانشناسان به نتیجه مشابهی رسیدند که بر اساس آن مفاهیم قدیمی هوش بهترین ها محدود به مهارت های کلامی و ریاضی عملکرد خود در محیط های تحصیلی است. معروف ترین این دیدگاه ها، نظریه های گاردنر و سالوی می باشند که هوش را از منظر فراگیرتری نگریستند.

مدل تحقیق:

فرضیه های تحقیق:

فرضیه اصلی:

- بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان لرستان رابطه وجود دارد.

فرضیه های فرعی:

- ۱ بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان لرستان رابطه وجود دارد .
- ۲ بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان در رشته های علوم تربیتی، دبیری تاریخ و مشاوره دانشگاه فرهنگیان لرستان تفاوت وجود دارد.

روش تحقیق

این پژوهش تلاش دارد با بهره گیری از روش تحقیق کمی (پیمایش) و ابزار پرسشنامه مسئله را مورد بررسی قرار دهد. برای همین این تحقیق از نوع مطالعات توصیفی - تحلیلی است
جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان شهرستان خرم آباد است، که در سال تحصیلی ۹۷-۹۸ مشغول تحصیل هستند. طبق اطلاعات دانشگاه فرهنگیان شهرستان تعداد دانشجو معلمانی که مشغول تحصیل هستند تقریباً ۴۵۰ نفر است.

حجم نمونه با استفاده از روش با استفاده از فرمول کوکران ۱۰۰ دانشجو معلم برآورد شده است. در گام بعدی نیز با بهر گرفتن از نمونه گیری احتمالی طبقه ای، به تفکیک ۵۰ دانشجو معلم زن و ۵۰ دانشجو معلم مرد به شیوه تصادفی انتخاب شدند.

ابزار تحقیق

الف - پرسشنامه خلاقیت

این پرسشنامه توسط دکتر سلطانی تهیه شده است . پرسشنامه از ۴۰ سؤال تشکیل شده است . نمره گذاری آزمون بر اساس مقیاس لیکرت می باشد که آزمودنی ها پاسخ خود را به هر سوال در برگیرنده پاسخ نامه علامت می زند ، در پاسخ نامه هر سوال ۵ درجه در نظر گرفته شده است که عبارتند از: (کاملاً مخالف، ۱؛ مخالف، ۲؛ نظری ندارم، ۳؛ موافق، ۴؛ کاملاً موافق، ۵) پس از آن که آزمودنی به تمام سوالات پرسشنامه جواب داد ، نمرات فرد را در کلیه سؤالات جمع می زنیم ، حداقل نمره به دست آمده در این آزمون ۴۰، حد متوسط نمرات ۱۲۰ و حداکثر نمره ۲۰۰ است . پایایی پرسشنامه توسط خسروی (۱۳۸۸) بر اساس فرمول آلفای کرونباخ ۰/۹ محاسبه شده است . پرسشنامه در دو زمان بافاصله ۷ تا ۱۰ روزه یک گروه ۳۵ نفری داده شد و ضریب همبستگی بین پاسخ ها در دو زمان مختلف ۰/۸۹. محاسبه شده است.

ب- پرسشنامه هوش هیجانی

این پرسشنامه توسط بار-آن تهیه شده است . پرسشنامه از ۱۶ سؤال تشکیل شده است . نمره گذاری آزمون بر اساس مقیاس لیکرت می باشد که آزمودنی ها پاسخ خود را به هر سوال در برگیرنده پاسخ نامه علامت می زند ، در پاسخ نامه هر سوال ۵ درجه در نظر گرفته شده است که عبارتند از: (کاملاً مخالف، ۱؛ مخالف، ۲؛ نظری ندارم، ۳؛ موافق، ۴؛ کاملاً موافق، ۵) پس از آن که

آزمودنی به تمام سوالات پرسشنامه جواب داد، نمرات فرد را در کلیه سوالات جمع می زنیم، حداقل نمره بدست آمده در این آزمون ۱۶، حدمتوسط نمرات ۴۸ و حداکثر نمره ۸۰ است.

پایایی:

مقصود از اعتباریک وسیله اندازه گیری آن است که اگر خصیصه مورد سنجش را با همان وسیله، تحت شرایط مشابه دوباره اندازه بگیریم نتایج حاصله تا چه اندازه مشابه و قابل اعتماد خواهد بود (هومن، ۲۰۰۲، ص ۳۲۸)

برای تعیین پایایی این پرسشنامه از فرمول آلفای کرباخ استفاده شد ضریب آلفای کرباخ محاسبه شده ۰/۸۴ بود که ضریب پایایی قابل توجهی می باشد.

روایی:

مقصود از روایی آن است که ابزار اندازه گیری بتواند خصیصه مورد نظر را اندازه بگیرد و نه خصیصه دیگری را (هومن، ۲۰۰۲، ص ۳۲۹). برای سنجش روایی، پرسشنامه به دو نفر از اساتید رشته مدیریت آموزشی و جمعی از دانشجویان کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی و تحقیقات آموزشی ارائه شد که پس از اصلاح سوالات مبهم و حذف سوالات نامربوط مورد تایید اساتید راهنما و مشاور قرار گرفت.

روش تجزیه و تحلیل داده ها:

به منظور تحلیل داده ها از دو روش توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در تحلیل توصیفی از شاخص هایی چون: انحراف معیار، میانگین، خطای استاندارد و جداول و در تحلیل استنباطی نیز از آزمون هایی چون: ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل واریانس آنوا و آزمون T مستقل استفاده شده است.

یافته ها :

یافته های پژوهش به شرح زیر می باشند:

یافته های توصیفی این پژوهش با نمونه ۱۰۰ نفری (دانشجو مرد و زن) پردیس علامه طباطبایی لرستان در (۴۱ نفر دانشجوی رشته علوم تربیتی و ۳۱ نفر در رشته مشاوره) شامل شاخص های آماری مانند میانگین^{۱۱}، انحراف معیار^{۱۲} و بیشترین^{۱۳} و کمترین^{۱۴} مقدار آنها در جدول شماره ۱ ارائه داده شده است:

سوال ۱: آیا بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان پسر و دختر دانشگاه فرهنگیان لرستان تفاوت وجود دارد؟

به منظور پاسخ سوال ۱ از آزمون T مستقل استفاده شد و اطلاعات حاصل در جدول ۱ و ۲ ارائه گردیده است. نتایج حاصل از جدول ۱ و ۲ نشان می دهند که با توجه به سطح معناداری ۰/۱۴ (برای متغیر خلاقیت) و سطح معناداری ۰/۵۳ (برای متغیر هوش هیجانی) که از آلفای ۰/۰۵ بزرگ تر می باشد؛ پس فرض صفر تائید و فرض خلاف رد می گردد یعنی بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان پسر و دختر دانشگاه فرهنگیان لرستان هیچ گونه تفاوتی وجود ندارد و اگر تفاوتی وجود دارد به دلیل خطای اندازه گیری می باشد.

^{۱۱} mean

^{۱۲} Std.Deviation

^{۱۳} max

^{۱۴} min

جنسیت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	میانگین مساوی معیار	
مرد	۴۸	۳/۹۸	۰/۶۱	۰/۰۸	خلاقیت
زن	۵۲	۳/۸۵	۰/۴۳	۰/۰۶	
مرد	۴۸	۳/۷۹	۰/۵	۰/۰۷	هوش هیجانی
زن	۵۲	۴/۳۱	۰/۶۴	۰/۰۸	

جدول ۱- توصیفات آماری آزمون T

	F	سطح معناداری	T	درجه آزادی	تفاوت میانگین	خطای معیارهای متفاوت
خلاقیت	۲/۱	۰/۱۴	۱/۲۴	۹۸	۰/۱۳	۰/۱۰۶
			۱/۲۳	۸۴/۱۰۲	۰/۱۳	۰/۱۰۷
هوش هیجانی	۰/۳۸	۰/۵۳	-۴/۴۳	۹۸	-۰/۵۱	۰/۱۱۶
			-۴/۴۷	۹۵/۳۲	-۰/۵۱	۰/۱۱۴

جدول ۲- آزمون T مستقل برای متغیر جنسیت

سؤال: آیا بین هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان پسر و دختر دانشگاه فرهنگیان لرستان تفاوت وجود دارد؟

جهت پاسخ به این سؤال از آزمون تحلیل واریانس استفاده شد و اطلاعات حاصل در جدول ۳ و ۴ ارائه گردیده است. اطلاعات به دست آمده نشان می دهند که با توجه به سطح معناداری ۰/۲۱، که از آلفای ۰/۰۵ بزرگتر است پس فرض صفر تائید و فرض

خلاف رد می گردد به این معنا که طبق آزمون تحلیل واریانس، هیچ تفاوتی بین هوش هیجانی و خلاقیت دانشجویان پسر و دختر دانشگاه فرهنگیان لرستان، وجود ندارد و اگر تفاوتی دیده می شود به دلیل خطای اندازه گیری هست.

جنسیت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	کران پایین	کران بالا	مینیمم	ماکزیمم
هوش هیجانی	مرد	۴۸	۳/۷۹	۰/۵۰	۳/۶	۳/۹	۲/۳۸	۴/۵۶
	زن	۵۲	۴/۳۱	۰/۸۰	۴/۴	۴/۴	۲/۱۹	۶/۹۴
	کل	۱۰۰	۴/۰۶	۰/۶۳	۴/۱	۴/۱	۲/۱۹	۶/۹۴
خلاقیت	مرد	۴۸	۳/۹۸	۰/۶۱	۴/۱	۴/۱	۲/۶۲	۵/۶۵
	زن	۵۲	۳/۸۵	۰/۴۳	۳/۹	۳/۹	۲/۲۱	۴/۵۶
	کل	۱۰۰	۳/۹۱	۰/۵۳	۴/۰۲	۴/۰۲	۲/۲۱	۵/۶۵

جدول ۳- توصیفات آماری آزمون تحلیل واریانس

سطح معناداری	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	میان گروهی	هوش هیجانی
۰/۰	۱۹/۶۴	۶/۶	۱	۶/۶	میان گروهی	هوش هیجانی
		۰/۳۳	۹۸	۳۲/۹۳	درون گروهی	
			۹۹	۳۹/۵۳	کل	
۰/۲۱	۱/۵۵	۰/۴۳	۱	۰/۴۳	میان گروهی	خلاقیت
		۰/۲۸	۹۸	۲۷/۶۱	درون گروهی	
			۹۹	۲۸/۰۴	کل	

جدول ۴- آزمون معناداری تحلیل واریانس چند متغیری برای متغیر جمعیت شناختی جنسیت

سؤال: آیا بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان رشته های دبیری تاریخ، علوم تربیتی و مشاوره دانشگاه فرهنگیان لرستان تفاوت وجود دارد؟

برای پاسخ به این سؤال از آزمون تحلیل واریانس چند متغیره استفاده شد و اطلاعات به دست آمده در جدول ۵ و ۶ ارائه گردید. اطلاعات به دست آمده از جدول ۵ و ۶ نشان می دهند که با توجه به سطح معنادار ۰/۴۷ (برای متغیر هوش هیجانی) و سطح معناداری ۰/۲۲ (برای متغیر خلاقیت)، که از آلفای ۰/۰۵ بزرگ تر هستند پس فرض صفر تائید و فرض خلاف رد می گردد به این معنا که طبق آزمون تحلیل واریانس چند متغیره، هیچ تفاوتی بین هوش هیجانی و خلاقیت دانشجویان رشته های علوم تربیتی، دبیری تاریخ و مشاوره دانشگاه فرهنگیان لرستان، وجود ندارد و اگر تفاوتی دیده می شود به دلیل خطای اندازه گیری می باشد.

رشته	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	کران پایین	کران بالا	می نیمم	ماکزیمم
هوش	۴۱	۴/۱	۰/۷۴	۰/۱۱	۳/۸۹	۴/۳۵	۲/۱۹	۶/۸۸

هیجانی	تربیتی							
	دبیری							
	تاریخ							
	مشاوره							
خلاقیت	کل							
	علوم تربیتی							
	دبیری							
	تاریخ							
هیجانی	مشاوره							
	کل							
	علوم تربیتی							
	دبیری							

جدول ۵- توصیفات آماری آزمون تحلیل واریانس چند متغیره

هوش هیجانی	مجموع				
	مجدورات				
	درجه آزادی				
	میانگین				
خلاقیت	مجدورات				
	درجه آزادی				
	میانگین				
	مجدورات				

جدول ۶- آزمون معناداری تحلیل واریانس چند متغیری برای متغیر جمعیت شناختی رشته تحصیلی

سؤال: آیا بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان لرستان رابطه وجود دارد؟

با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (۱۷۵/۰) و سطح معناداری دودامنه (۰۸/۰) که از آلفای ۰۵/۰ بیشتر است در نتیجه فرض صفر تائید و فرض خلاف رد می گردد بدین معنا که بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان لرستان همبستگی و رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد.

میانگین	انحراف معیار	تعداد
۳/۹۱	۰/۵۳	۱۰۰
۴/۰۶	۰/۶۳	۱۰۰

خلاقیت

هوش هیجانی

جدول ۷- توصیفات آماری آزمون همبستگی پیرسون

هوش هیجانی	خلاقیت	
۰/۱۷۵	۱	همبستگی پیرسون
۰/۰۸۱		سطح معناداری دودامنه
۱۰۰	۱۰۰	تعداد
۱	۰/۱۷۵	همبستگی پیرسون
	۰/۰۸۱	سطح معناداری دو دامنه
۱۰۰	۱۰۰	تعداد

جدول ۸- آزمون همبستگی پیرسون برای متغیرهای خلاقیت و هوش هیجانی

بحث و نتیجه گیری :

با ظهور عصر اطلاعات و ارتقای ارزشمندی ارتباطات انسانی و همچنین بروز موقعیت‌های استراتژیک سازمانی، نظریه هوش هیجانی رشد چشمگیری یافته و از مباحث پرطرفدار سازمانی شده است، کسانی که از هوش هیجانی برخوردارند می‌توانند عواطف خود و دیگران را کنترل کرده، بین پیامدهای مثبت و منفی عواطف تمایز گذارند و از اطلاعات عاطفی برای راهنمایی فرآیند تفکر و اقدامات شخصی استفاده کنند. هوش هیجانی، اصطلاح فراگیری است که مجموعه گسترده‌ای از مهارت‌ها و خصوصیات فردی را در برگرفته و به طور معمول به آن دسته مهارت‌های درون فردی و بین فردی اطلاق می‌شود که فراتر از حوزه مشخصی از دانش‌های پیشین، چون هوش‌بهر و مهارت‌های فنی یا حرفه‌ای است.

لذا در این تحقیق به دنبال بررسی رابطه بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان پسر و دختر دانشگاه فرهنگیان لرستان در رشته‌های علوم تربیتی، دبیری تاریخ و مشاوره بوده‌ایم. در این راستا یافته‌های به دست آمده نشان داد که بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان پسر در رشته‌های علوم تربیتی، مشاوره و تاریخ و همچنین دانشجویان دختر در رشته‌های علوم تربیتی، مشاوره و تاریخ هیچ تفاوتی وجود ندارد و اگر تفاوتی دیده می‌شود به دلیل خطای در اندازه‌گیری می‌باشد. چنان که پالفای و سالووی (۱۹۹۳) و ایسن (۱۹۹۹) معتقد هستند توانایی‌های هیجانی می‌تواند با خلاقیت مرتبط باشند. هوش هیجانی شخص را قادر می‌کند از روابط بین خلق و عملکرد آگاه شود و تلاش‌های خود را به سمت فعالیت‌هایی هدایت کند که بهترین وضعیت هیجانی را موجب می‌شود (اوسویک و همکاران، ۲۰۰۷).

در بررسی‌های مربوط به خلاقیت و هوش هیجانی برخی تحقیقات انجام شده که به چند مورد آن‌ها می‌پردازیم: نتایج این تحقیق با تحقیق عبداللّهی (۱۳۹۳) که در مقاله‌ای با عنوان ارتباط تفکر انتقادی با خلاقیت، باورهای خودکارآمدی و عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان کردستان، نشان داد که بین تفکر انتقادی و عملکرد تحصیلی دانشجویان رابطه

معنادار وجود ندارد، همسویی دارد؛ همچنین با تحقیق هیگز و هندز (۲۰۰۶) که در مقاله خود در زمینه رابطه بین ویژگی های مدیران خلاق و هوش هیجانی نشان داند که بین این دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد هم خوانی دارد.

ولی با نتایج تحقیقات زیر هم خوانی ندارد:

تحقیق ترابی (۲۰۱۲) که در مقاله خود با عنوان رابطه سبک های تفکر و خلاقیت دانشجویان، به این نتیجه رسید که بین انواع سبک تفکر و ابعاد خلاقیت همبستگی معنادار وجود دارد؛ همچنین با تحقیق امیری و پرتابیان (۲۰۱۶) که در مقاله خود با عنوان رابطه هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان به این نتیجه رسیدند که بین هوش هیجانی و خلاقیت رابطه معنادار وجود دارد؛ همچنین با تحقیق رنج دوست (۲۰۱۴) که در تحقیقی با عنوان بررسی رابطه هوش هیجانی دبیران با تفکر خلاق دانش آموزان به این نتیجه رسید که بین هوش هیجانی معلمان و تفکر خلاق دانش آموزان رابطه معنادار وجود دارد، بار محمدیان (۲۰۰۹) در مقاله خود با عنوان بررسی رابطه بین هوش هیجانی و هوش عقلانی دانش آموزان دختر دبیرستانی شهر اصفهان به این نتیجه رسید که رابطه معناداری بین هوش هیجانی و هوش عقلانی وجود دارد؛ یزدان آبادی (۲۰۱۲) در تحقیق خود با عنوان رابطه بین هوش هیجانی و پیشرفت تحصیلی در میان دانشجویان دانشگاه امام حسین (ع) به این نتیجه رسید که بین هوش هیجانی و پیشرفت تحصیلی رابطه وجود دارد؛ نوفرستی و معین الغربائی (۲۰۱۱) در مقاله ای با عنوان هوش هیجانی و خلاقیت دانشجویان به این نتیجه رسیدند که بین هوش هیجانی و خلاقیت رابطه معنادار وجود دارد و در این پژوهش نتایج آزمون های T، تحلیل واریانس و همبستگی پیرسون در سطح خطای آلفای ۰/۰۵، نشان دادند که بین خلاقیت و هوش هیجانی دانشجویان دختر و پسر در رشته های تحصیلی علوم تربیتی، دبیری تاریخ و مشاوره هیچ تفاوتی وجود ندارد.

منابع :

امیری و پرتابیان، (۱۳۹۴). م بررسی رابطه مولفه های هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان، طرح پژوهشی دانشگاه های پیام نور جنوب فارس.

انوری، حسن (۱۳۸۵) م بررسی نقش سیاست های بهسازی شهری در تغییر و تحولات کالبدی شهر ماسوله ، پایان نامه

برات ، نگین (۱۳۸۲) م خلاقیت و یادگیری در کودکان . روزنامه همشهری

ترابی فاطمه، (۱۳۹۰). م رابطه سبک های تفکر و خلاقیت در دانشجویان استعداد درخشان و دانشجویان ممتاز، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شیراز.

سپهریان آذر، فیروزه، امیری، سهراب، امیر قاسمی، نواب (۱۳۹۶) م بررسی بهزیستی روان شناختی، شادکامی و نظم جویی هیجان در گرایش های شخصیتی سه گانه تاریک . مجله مطالعات روان شناختی . دوره ۱۳: شماره ۲

حسینی، افضل السادات ( ) خلاقیت و رشد اداری سازمان، نشریه تحول اداری، دوره چهارم شماره ۱۷

رنج دوست، شهرام. (۱۳۹۲). م بررسی رابطه هوش هیجانی دبیران با تفکر خلاق دانش آموزان متوسطه.

رمضانی، خسرو. (۱۳۸۱). روش های تحقیق در علوم رفتاری و اجتماعی، تهران: انتشارات فرهنگ.

رجائی، علیرضا، شکیب، عبدالحمید (۱۳۸۵) م عوامل مؤثر بر رضایت شغلی . فصلنامه علمی پژوهشی روانشناسان ایرانی . دوره ۲: شماره ۸

- طاووسی محترم، نعمت (۱۳۹۲) م تندیدگی شغلی و بهزیستی عاطفی، اثر واسطه ایی در هسته ارزشیابی خود. نشریه روانشناسی تحولی
- عبداللهی عدلی انصار، وحیده. فتحی آذر، اسکندر. عبداللهی، نیدا (۱۳۹۳) ارتباط تفکر انتقادی با خلاقیت، باورهای خودکارآمدی و عملکرد تحصیلی دانشجومعلم
- عبداللهی عدلی انصار، وحیده. (۱۳۸۲). بررسی رابطه باورهای خوداثربخشی و مرکز کنترل با پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه تبریز.
- عبداللهی عدلی انصار، وحیده؛ فتحی آذر، اسکندر؛ علایی، پروانه. (۱۳۸۸). نقش آمادگی برای یادگیری خود - رهبر و نگرش تفکر انتقادی در پیش بینی عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز. فصلنامه روان شناسی دانشگاه تبریز، سال پنجم، شماره هفده.
- عبداللهی عدلی انصار، وحیده. (۱۳۸۲). بررسی رابطه باورهای خوداثربخشی و مرکز کنترل با پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تبریز.
- گلمن. (۱۳۸۰). هوش هیجانی. ترجمه نسرين پارسا. تهران: انتشارات رشد.
- نادری وسيف نراقی، (۱۳۹۴). روش های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، تهران: انتشارات بدر.
- نوفروستی ومعین الغربائی، (۱۳۸۹). هوش هیجانی و خلاقیت در دانشجویان. معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی دانشگاه تربیت معلم.
- همتی، عبدالناصر (۱۳۸۷) نقش موسسات ملی و اعتباری در اقتصاد انتشارات بانک و بیمه
- یارمحمدیان، (۱۳۸۷). بررسی رابطه بین هوش هیجانی و هوش عقلانی دانش آموزان دختر دبیرستانی شهر اصفهان.
- یزدان آبادی وهمکاران، (۱۳۹۰). رابطه بین هوش هیجانی و پیشرفت تحصیلی در میان دانشجویان یک دانشگاه نظامی، طرح پژوهشی، عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع).
۱. Akrich, Madeleine and Bruno Latour (۱۹۹۲). 'A Summary of a Convenient Vocabulary for the Semiotics of Human and Nonhuman Assemblies', In Wiebe E. Bijker and John Law (eds.), Shaping Technology/ Building Society, Studies in Sociotechnical Change, Cambridge, Mass: MIT Press.
۲. Harris, Mark N. and L. Matyas (۱۹۹۸); "The Econometrics of Gravity Models", Melbourne Institute Working Paper, no. ۵/۹۸, University of Melbourne .
۳. Latour, Bruno (۱۹۹۲). 'Where Are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts', In Wiebe E. Bijker and John Law (eds.), Shaping Technology/ Building Society, Studies in Sociotechnical Change, Cambridge, Mass: MIT Press.
۴. Weisberg, R.W. (۱۹۹۲), Creativity: the Myth of Genius. Freeman and Company, New York.
۵. Osowiecki, D. M., Cohen, R. A., Morrow, K. M., Paul, R. H., Carpenter, C. C., Flanigan, T., & Boland, R. J. Neurocognitive and psychological contributions to quality of life in HIV